

Селянство за умов соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій ХХ – початку ХХІ ст.

The peasantry under the conditions of socio-cultural, socio- economic and socio-political transformations in the 20th – the early 21th

УДК 94(477.8-22):314.114»198/199»(045)

DOI: 10.31651/2413-8142-2023-29-Zhulkanych-Mistchanyh

Nelya Zhulkanych

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3844-0784>
e-mail: nelya.zhulkanych@uzhnu.edu.ua

Vasyl Mistchanyh

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1705-0333>
e-mail: vasyl.mistchanyh@uzhnu.edu.ua

Alexander Zhulkanych

Ph.D. Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance Uzhhorod Trade and Economics Institute, Uzhhorod Trade and Economics Institute Kyiv national university of trade and economics, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5855-9956>
e-mail: o.zhulkanych@gmail.com

Bibliographic Description of the Article: Zhulkanych, N., Mistchanyh, V. & Zhulkanych, A. (2023). Demographic problems of the Ukrainian countryside in the 1980 s – 90 s. (on the example of the Ukrainian Carpathian regions). *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 29, 7-14. (In Ukrainian). doi: 10.31651/2413-8142-2023-29-Zhulkanych-Mistchanyh

DEMOGRAPHIC PROBLEMS OF THE UKRAINIAN COUNTRYSIDE IN THE 1980S – 90S (ON THE EXAMPLE OF THE UKRAINIAN CARPATHIAN REGIONS)

Abstract. *The purpose of the publication is to characterize the dynamics of demographic processes in Ukraine (on the example of the regions of the Ukrainian Carpathians) in the period of the 1980s - 90s; the influence of socio-economic factors on them and outline the origins of the current demographic crisis in Ukraine.*

Conclusions. *The article examines the main demographic problems of the Ukrainian countryside in the 1980s and 1990s on the example of Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, and Chernivtsi regions. Among them, attention is paid to the issue of depopulation of the rural population, which has covered the entire territory of Ukraine since 1979. It is noted that for a long time, the territories of the Carpathian region were considered relatively prosperous in terms of demographics, where the natural increase in population was an average of 7.4 persons per 1,000 population, while in Ukraine this indicator was only 3.5.*

The article considers another problem of Ukrainian villages - the aging of the population. By the end of the 1980s, in almost half of the regions of Ukraine, the share of elderly peasants approached a third. It was noted that the number of people unable to work also increased during the analyzed period. Thus, if in 1990 there were on average 1,026 people unable to work for every 1,000 people of working age, then in 1997 this ratio was 1,037 per 1,000 people able to work. The migration of the most able-bodied category of peasants to the cities also increased. Characteristic for the regions of the Ukrainian Carpathians was the process of women moving to the cities, mostly of childbearing age, which undermined the demographic basis of the reproduction of the rural population and became one of the reasons for the social decline of the village.

Conclusions. *The researcher concluded that with the deepening of the crisis phenomena in the economy, the situation of the village worsened - the demographic crisis worsened, unemployment increased, the incomes of the villagers steadily decreased, and the social sphere was in a neglected state. It was noted that all the above-mentioned problems «got» independent Ukraine as a legacy from «Soviet times» and it was not possible to solve them in the last 30 years.*

Key words: *demographic crisis, depopulation, aging of the nation, Ukrainian village, migration.*

Неля Жулканич

доктор історичних наук, професор, професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3844-0784>
e-mail: nelya.zhulkanych@uzhnu.edu.ua

Василь Міщанин

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1705-0333>
e-mail: vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua

Олександр Жулканич

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Ужгородський торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5855-9956>
e-mail: o.zhulkanych@gmail.com

Бібліографічний опис для цитування: Жулканич Н., Міщанин В., Жулканич О. Демографічні проблеми українського села 1980-х–1990-х рр. (наприкладі областей Українських Карпат). *Український селянин*. 2023. Вип. 29. С. 7-14. doi: 10.31651/2413-8142-2023-29-Zhulkanych-Mistchanyn

**ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА 1980-Х –1990-Х РР.
(НА ПРИКЛАДІ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ)**

Анотація. *Мета* публікації – охарактеризувати динаміку демографічних процесів в Україні (на прикладі областей Українських Карпат) у 1980-х – 90-х рр.; вплив на них соціально-економічних чинників й окреслити витоки нинішньої демографічної кризи в Україні.

Висновки. У статті розглянуто основні демографічні проблеми українського села 1980-х–90-х рр. на прикладі Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей. Серед найбільш характерних проблем – депопуляція та старіння сільського населення; зростання кількості непрацездатних; посилення міграції найбільш працездатної категорії селян (зокрема жінок, переважно дітородного віку) в міста. На кінець 1980-х рр. кількість вибулих із села в місто становила по регіону близько 60,7 тис. осіб на рік. Також зазначено, що на кінець 1990-х рр. серед областей Карпатського регіону позитивний приріст спостерігався лише в Закарпатській, за двадцять аналізованих років він знизився на 8,9 осіб у розрахунку на тисячу осіб населення. В середньому в згаданих областях на тисячу осіб працездатного віку в 1990 р. припадало 1026 непрацездатних. На кінець аналізованого періоду ця цифра зросла ще на 10,7 %. Відмічено, що всі вищезгадані проблеми «дісталися» незалежній Україні у спадок від «радянських часів» і вирішити їх за останні 30 років не вдалося.

Ключові слова: демографічна криза, депопуляція, старіння нації, українське село, міграція.

Постановка проблеми. Нинішня демографічна криза в незалежній Україні багато в чому є наслідком негативних тенденцій, витоки яких у радянському минулому. В означений період мали місце скорочення тривалості життя і темпів народжуваності; зростання смертності та ознаки «старіння нації». Простежується чіткий зв'язок між рівнем розвитку економіки й демографічними процесами. За наявності кризових явищ у радянській економіці загострювалася й демографічна криза, зростало безробіття, знижувалися доходи населення, особливо сільського. Однак, за період незалежності ситуація в країні не покращилася, а швидше погіршилася. Нині

спостерігаємо низький рівень надання медичної допомоги, відсутність профілактики захворювань; так само зниження доходів; несприятливий екологічний стан, що призводить до зменшення тривалості життя, високого рівня дитячої смертності, а відтак до зменшення загальної кількості населення. Складна політично-економічна ситуація, активна трудова міграція за відсутності ефективних зусиль як з боку держави, так і з боку суспільства лише поглиблюють кризу. Водночас наявність достатньої кількості економічно активного населення є запорукою економічного зростання держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих із зазначених питань приділили увагу науковці З. Кобеля, І. Лаврук, К. Прокопишак, П. Саблук, К. Якуба та ін. Однак згадані дослідники вивчали демографічні проблеми сіл України здебільшого загалом, без врахування регіональних особливостей.

Мета публікації – охарактеризувати динаміку демографічних процесів в Україні (на прикладі областей Українських Карпат) у 1980-х – 90-х рр.; вплив на них соціально-економічних чинників й окреслити витоки нинішньої демографічної кризи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на суперечливість та критику окремими фахівцями теорії демографічного переходу, на нашу думку, вона все ж заслуговує бути згаданою. Оскільки основне її завдання полягає у тому, щоб «пояснити зв'язок між соціально-економічними та демографічними змінами, що відбулися з XVIII століття в багатьох розвинених країнах Європи»¹, встановити причинно-наслідковий зв'язок між динамікою демографічних процесів та економічним розвитком. Згідно зі згаданою теорією, існує чотири фази демографічного переходу, що в загальному можна співставити з історичною періодизацією за рівнем розвитку суспільства. Перша та друга фази відповідають доіндустріальному суспільству. У першому періоді має місце висока народжуваність, але й висока смертність. Як наслідок – повільний приріст населення. На другому етапі певні технічні удосконалення та досягнення у медицині забезпечують збільшення тривалості життя і як наслідок більший приріст населення. Третій етап (фаза), що збігається у часі зі становленням індустріального суспільства (1930-ті – 1991 рр.), характеризується зниженням як смертності, так і народжуваності. Науковці пояснюють перше – з досягненнями медицини, друге – із активним долученням жінок до ринку праці. Четвертий етап (фаза) пов'язаний з наступ-

ною стадією історичного розвитку і українського суспільства – постіндустріальною. В цей період рівень смертності та народжуваності є надзвичайно низьким, в порівняно з першим та другим етапами. Внаслідок вказаного, природний або вегетативний приріст населення майже дорівнює нулю.

Без сумніву, еволюція демографічних процесів в Україні мала свої особливості. На думку О. Рудницького, визначальним чинником у демографічних процесах в Україні була «в історичній ретроспективі смертоносна тріада – війна, голод та епідемія... Часто голод не виникав самостійно, а був поєднувальною ланкою між війною й епідемією. Війна призводила до занепаду сільського господарства, що викликало голод, і, як наслідок, епідемію»². У XX ст. демографічні катастрофи мали місце в 1921–1923 рр., колективізація та Голодомор 1932–1933 рр., період Великого терору, в роки II Світової війни та повоєнного голоду 1946–1947 рр. Лише з другої половини 1940-х – початку 1950-х рр. почався так званий «компенсаторний період» у повоєнній динаміці народжуваності, що призвів до зростання чисельності населення з 36,6 у 1950 р. до 41,9 млн. осіб у 1959 р. (згідно з переписом 1959 р.)³. Однак, упродовж 1960-х – 1990 рр. рівень народжуваності упав із 2,05% до 1,27%. Якщо у 1960 р. в Україні природний приріст населення становив 13,6; у 1980 р. – 3,4, то на поч. 2000-х рр. було зафіксовано найнижчий рівень природного приросту – 7,6 осіб на 1000⁴.

В означений період проблеми відтворення населення торкнулися більшості розвинених країн, про причини йшлося вище (третья фаза демографічного переходу). Однак лише на теренах Радянського Союзу до цих проблем додалося зростання показників смертності та скорочення тривалості життя. Середня тривалість життя українців скоротилася з 67,4 до 65,7 років, а показники смертності зросли з 0,69% до 1,21%⁵. Значний вплив на посилення вказаних негативних тенденцій від другої

1 Портер М. Демографічний перехід: характеристики та теорія. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/transicion-demografica-4544>

2 Рудницький О.П. Історична еволюція чисельності населення України у світлі теорії демографічного переходу. *Демографія та соціальна економіка*. 2020, № 3 (41). С. 7.

3 Население СССР (Чисельность, состав и движение населения). Статистический сборник. Москва: «Статистика», 1975. С. 37.

4 Історична демографія України XVIII- початку XXI ст. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2010. С. 115.

5 Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Населення України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

половини 1980-х рр. мало погіршення економічної ситуації в країні.

Тож, в аналізований період, як зазначалося вище, з поглибленням кризових явищ в економіці загострюється й демографічна криза, зросло безробіття, знизилася доходи насамперед сільського населення. Для збереження поселенської мережі та «утримання» населення в сільській місцевості важливе значення мало належне функціонування соціальної сфери: наявність шляхів сполучення між містом і селом, забезпеченість медичними, культурно-освітніми закладами тощо. В минулому соціальна сфера села розглядалася як затратна і фінансувалася за залишковим принципом, в перебудовчий період ставлення до неї практично не змінилося.

Україну депопуляція сільського населення охопила ще з 1979 р. Тривалий час відносно демографічно благополучними вважалися області Карпатського регіону, де природний приріст населення становив у середньому 7,4 особи на 1000 населення, тоді як по Україні цей показник становив всього 3,5. Проте за наступні 20 років ситуація значно змінилася. Щорічне зменшення чисельності сільських жителів впродовж 1980-х – 1990-х рр. становило 60,2 тис. осіб. У селах зазначених областей було зафіксовано природний приріст населення на рівні 3,4 %, найвищим він був у Закарпатській області – 7,7 %, найнижчий – у Львівській – 0,7 %. У містах регіону цей показник в середньому становив 6,5 % (табл. 1.).

Таблиця 1
Коефіцієнт природного приросту населення областей Українських Карпат (на 1000 наявного населення)^{6 7}

Роки Області	1980			1990			2000		
	всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості	всього	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Українська РСР	3,5	6,1	- 0,7	0,8	2,5	- 3,4	- 7,5	- 6,5	- 9,7
Закарпатська обл.	9,7	9,9	9,5	7,5	7,4	7,7	0,4	- 0,3	0,8
Івано-Франківська	7,4	10,2	5,7	5,1	8,1	2,8	- 1,8	- 0,4	- 3,0
Львівська	6,0	8,1	3,6	3,5	5,5	0,7	- 3,3	- 1,9	- 5,3
Чернівецька	6,4	8,7	5,0	3,8	5,3	2,7	- 2,5	- 1,7	- 3,0
По регіону	29,5	36,9	23,8	16,9	26,3	13,9	- 7,2	- 4,3	- 10,5

6 Народне господарство Української РСР у 1990 р. Стат. щорічник. Київ: Техніка, 1991. С. 41–43.

7 Статистичний щорічник України за 2000 р. Київ: Техніка, 2001. С. 329.

8 Саблук П., Якуба К. Демографічні проблеми українського села. Наукова доповідь. Київ, 2002. С. 5.

Дані таблиці свідчать, що на кінець 1990-х рр. серед областей Карпатського регіону позитивний приріст спостерігався лише в Закарпатській, за двадцять аналізованих років він знизився на 8,9 осіб із розрахунку на тисячу осіб населення. Найбільш загрозливий показник – у Івано-Франківській області, де природний приріст населення в сільській місцевості становив мінус 3,0 особи, тоді як на початку 1980-х рр. був другим у регіоні – 7,4 особи на тисячу населення. Отже, процес депопуляції населення охопив на кінець 1990-х рр. і раніше демографічно благополучні карпатські області. Такі різкі скорочення народжуваності й зростання смертності в Україні загалом і у карпатських областях зокрема стали наслідком антисоціальної політики стосовно села впродовж як радянського періоду, так і в роки незалежності нашої держави.

Ще однією проблемою українських сіл стало старіння населення. Сільське населення країни вважалося старим ще з 1974 р., відповідно зі шкалою ООН щодо вимірювання старіння населення. «Середньорічні темпи скорочення кількості осіб працездатного віку в 1980–1990 рр. майже втричі перевищили показники попереднього десятиріччя, в 1991–2001 рр. вони залишалися високими»⁸. На кінець 1980-х рр. майже у половині областей України частка селян похилого віку наблизилася до третини. Зростали темпи зменшення кількості сільського населення (табл. 2).

Таблиця 2
Динаміка зміни кількості сільського населення в Україні, в т.ч. в областях Українських Карпат^{9 10 11}

	Тисяч осіб				Збільшення (+) або зменшення (-), тис. осіб			
	1970	1980	1990	2000	1970 - 1980	1980 - 1990	1990 - 2000	1970 - 2000
Україна	21437,9	18981,1	16969,3	15754,0	- 2456,8	- 2011,8	- 1215,3	- 5683,9
Закарпатська обл.	742,8	714,4	735,7	782,9	- 28,4	21,3	47,2	40,1
Івано-Франківська	865,1	837,1	823,8	822,2	- 28,0	- 13,3	- 1,6	- 42,9
Львівська	1280,2	1197,9	1107,6	1059,3	- 82,3	- 90,3	- 48,3	- 220,9
Чернівецька	552,5	552,2	541,8	531,5	- 0,3	- 10,4	- 10,3	- 21,0
По регіону	3440,6	3301,6	3208,9	3195,9	-139,0	-92,7	-13,0	-244,7

Як результат зазначеної вище динаміки – зростання демографічного навантаження на сільських мешканців фертильного віку (15–49 р.). Зростала також кількість непрацездатних. Так, якщо в середньому на 1000 осіб працездатного віку в 1990 р. припадало 1026 непрацездатних, то у 1997 р. це співвідношення становило 1037 на 1000 працездатних¹². Незважаючи на економічну кризу в державі, в перші роки незалежності здійснювалися спроби впливу на покращення демографічної ситуації. Зокрема, було прийнято ряд Законів України, Національних програм та Постанов Кабінету Міністрів України щодо соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи, державної допомоги сім'ям із дітьми, програми планування сім'ї, поліпшення здоров'я літніх людей, охорони материнства й дитинства¹³. Проте через фінансову незабезпеченість цих програм вони не реалізовувалися повною мірою.

Скорочення кількості сільського населення, зростання кількості осіб похилого віку, міграція молоді у міста, приєднання сіл до міських поселень, переведення їх у селища міського типу призводили до значних змін у сільській поселенській мережі. У ре-

зультаті впродовж 1970–2000 рр. сільська поселенська мережа України скоротилася на 2671 одиницю^{14 15}. Незважаючи на те, що з 1990 р. кількість сільських поселень в Україні почала поступово збільшуватися, голов-

внаслідок розукрупнення раніше об'єднаних сіл, загальне їх чисельність зменшувалася. Зокрема, у Закарпатській області за аналізований період кількість поселень зменшилася на 67 одиниць, у Івано-Франківській – на 30, у Львівській – на 224 та у Чернівецькій області – на 12 одиниць.

Одним із факторів скорочення поселенської мережі в аналізованих областях були значні відмінності життєвого рівня в сільській місцевості та у містах, що зумовили посилення міграції найбільш працездатної категорії селян – молоді в міста. Міграція населення з сіл у міста призвела до дефіциту технічно грамотних кадрів масових професій та спеціалістів.

На кінець 1980-х рр. кількість вибулих із села в місто становила по регіону близько 60,7 тис. осіб на рік. Найбільшим цей показник був у Львівській області, що пояснюється наявністю тут великих промислових міст. На цю область припадало 43,4 % міграційного руху Українських Карпат. З початку 1990-х рр. із закриттям значної частини промислових підприємств починається, хоч і повільно, зворотній процес – повернення населення із міст у села. У середньому цей показник становив по регіону близько 26,6 тис. осіб на

9 Народне господарство Української РСР у 1971 р. Ювілейний статистичний щорічник. Київ, 1972. С. 29.

10 Народне господарство Української РСР у 1990 р. Стат. щорічник. Київ: Техніка, 1991. С. 22.

11 Статистичний щорічник України за 2000 р. Київ: Техніка, 2001. С. 28.

12 Про стан соціального розвитку села (довідна записка). Київ: ІАЕ УААН, 1998. С. 3.

13 Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи». *Відомості Верховної Ради*. № 37. 1992. Ст.543.; Основи законодавства України про охорону здоров'я. *Відомості Верховної Ради України*. №4. 1993. Ст.19; Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. №16. 1993. Ст. 167; Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні. *Відомості Верховної Ради*. №4. 1994. Ст. 18; Закон України «Про межу малозабезпеченості». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 42. С. 1188-1189; Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію Національної програми відродження села». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №23. С. 665-675; Постанова Кабінету Міністрів України «Про соціальний захист населення в зв'язку з реформою роздрібних цін. *Правда України*. 1991. № 63.; Постанова Кабінету Міністрів України «Про розвиток житлового будівництва та поліпшення демографічної ситуації на селі». *Зібрання Постанов Уряду України*. 1992. № 8. С. 155-162.

14 Прокопишак К. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури та відродження сіл Карпатського регіону. Львів, 1997. С. 31.

15 Розвиток сільських територій України. Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2006. С. 71.

рік¹⁶. У подальшому із найменшими проявами стабілізації економіки в державі молодь покидала необлаштовані села й вирушала знову у міста, де рівень розвитку соціальної сфери залишався значно вищим ніж у карпатських селах. Незважаючи на вищевикладене, ситуація в областях Українських Карпат, щодо людності сільських поселень залишалася більш сприятливою, ніж загалом в Україні.

Таблиця 3
Характеристика сільських адміністративно-територіальних одиниць областей Українських Карпат, 1996 р.¹⁷

	Сільські адм.-територ. одиниці на 01.01.			Кількість поселень од.	
	Райони, од.	Сільські населені пункти	В них населення тис. осіб	Вимираючих	Занепадаючих
Україна	490	28839	16228,3	5095	2891
Закарпатська	13	579	785,5	5	5
Івано-Франківська	14	763	828,3	31	21
Львівська	20	1854	1072,7	111	132
Чернівецька	11	398	537,7	2	1
По регіону	58	3594	3224,2	149	159

Згідно з даними розміщеними у таблиці, в карпатських областях мав місце найнижчий показник вимираючих – 4,1%, та занепадаючих – 4,4% сільських поселень. В Україні цей показник становив відповідно 17,6% та 10,0%. Проте обнадійливими такі дані можна вважати лише умовно, оскільки для карпатських областей, де споконвічно переважало сільське населення, відносний рівень занепадаючих і вимираючих поселень набув катастрофічних масштабів. Частка сільського населення зменшилася із 48% у 1965 р. до 32% на початку 2000-х рр. Навіть у відносно демографічно благополучних областях Українських Карпат в середньому відповідно – з 66,5% до 46,4%^{18 19}. Характерним для цих областей був і процес виїзду у міста жінок, переважно дітородного віку, що підривало демографічну основу відтворення сільського населення й стало однією з причин соціального занепаду села.

Висновки. Таким чином, із поглибленням кризових явищ в економіці погіршувалося й становище села: загострювалася демографічна криза, зростало безробіття, доходи селян невпинно знижувалися, соціальна сфера перебувала в занедбаному стані, занепадали й вимирали поселення. Основними демографічними проблемами були: депопуляція та старіння сільського населення; зростання кількості непрацездатних;

посилення міграції найбільш працездатної категорії селян (жінок, переважно дітородного віку) в міста.

У кінці 1990-х р. частина населення, що раніше мігрувала в міста, втративши роботу поверталася в села, поповнюючи лави безробітних. За умов реформування та розпаду сільськогосподарських підприємств, наявного надлишку трудових ресурсів нагальною потребою було знайти сферу прикладання праці як для постійних мешканців карпатських сіл, так і для ремігрантів.

Незважаючи на те, що економічні й демографічні показники, а також забезпеченість населення карпатських областей об'єктами соціального характеру були дещо вищими, ніж загалом в Україні, їх не можна назвати обнадійливими. Рівень благоустрою карпатських сіл та забезпечення населення послугами об'єктів соціальної інфраструктури, особливо малих та віддалених від центральної садиби сільських поселень, залишався

низьким.

Вищезгадані проблеми «дісталися» незалежній Україні у спадок від «радянських часів» і вирішити їх за останні 30 років не вдалося. Кризовість сучасної демографічної ситуації визначається доповненням депопуляції не лише старінням нації, а й значним погіршенням здоров'я як населення загалом, так дітей і підлітків зокрема. «Головним індикатором здоров'я населення є середня очікувана тривалість життя. У високорозвинених країнах світу даний показник становить більше 80 років і свідчить про сприятливий соціально-економічний розвиток країни, в результаті якого, якість та рівень життя населення зростає, що, в свою чергу, зумовлює збільшення чисельності людей» [15]. Україна серед 140 країн, за даними Міжнародного економічного форуму (2018 р.), посідає 93 місце (72 роки). Для покращення ситуації важливо на державному рівні створити умови для стабільного та сталого розвитку країни. Цього досягти вдасться лише за умов соціальної підтримки з боку держави молодих сімей з дітьми, належного рівня профілактики захворювань; забезпечення доступу до висококваліфікованого медичного обслуговування; вжиття заходів зі зменшення забруднення повітря та навколишнього середовища; підтримки поселенської мережі, що за нинішніх умов залишається недосяжним.

16 Прокопишак К. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури та відродження сіл Карпатського регіону. Львів, 1997. С. 55.

17 Про стан соціального розвитку села (довідна записка). Київ: ІАЕ УААН, 1998. С. 21

18 Кобеля З., Лаврук І. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи подолання. *Науковий огляд*. 2019. №4 (57). 2019. С. 28. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1813>

19 Статистичний щорічник України за 2000 р. Київ: Техніка, 2001. С. 28.

Refererces:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine.] Ofitsiyni sait. Naseleattia Ukrainy. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. *Istorychna demohrafiia Ukrainy XVIII-pochatku XXI st. [Historical demography of Ukraine in the XVIII and early XXI centuries].* (2010). Kyiv: Publication named after O. Teligly. [in Ukrainian].
3. Kobelia, Z. & Lavruk, I. (2019) Demohrafichna kryza v Ukraini: prychny ta shliakhy podolannia [Demographic crisis in Ukraine: causes and ways of overcoming]. *Naukovyi ohliad. [Scientific review].* 4 (57). Retrieved from <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1813> [in Ukrainian].
4. Narodne gospodarstvo Ukrainskoi SRS u 1971 r. [National economy of the Ukrainian SRS in 1971]. (1972). Kyiv. [in Ukrainian].
5. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care]. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine],* 4., 9. [in Ukrainian].
6. Porter, M. Demohrafichni perekhid: kharakterystyky ta teoriia. [Demographic transition: characteristics and theory]. Retrieved from <https://uk.warbletoncouncil.org/transicion-demografica-4544> [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro rozvytok zhytlovoho budivnytstva ta polipshennia demohrafichnoi sytuatsii na seli» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the development of housing construction and improvement of the demographic situation in the countryside»] (1992). Zibrannia Postanov Uriadu Ukrainy. [Collection of Resolutions of the Government of Ukraine], 8. 155-162. [in Ukrainian].
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro sotsialnyi zakhyst naseleattia v zviazku z reformoiu rozdribnykh tsin [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On social protection of the population in connection with the reform of retail price»] (1991). *Pravda Ukrainy. [The truth of Ukraine.],* 63. [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Kontseptsiiu Natsionalnoi prohramy vidrodzhennia sela» [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Concept of the National Rural Revival Program»]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine],* 23, 665-675. [in Ukrainian].
10. *Pro stan sotsialnoho rozvytku sela (dopovidna zapyska) [About the state of social development of the village (report note)].* (1998). Kyiv: IAE UAAN. 47. [in Ukrainian].
11. Prokopyshak, K. (1997) Problemy rozvytku sotsialnoi infrastruktury ta vidrodzhennia sil Karpatskoho rehionu. [Problems of social infrastructure development and revival of villages in the Carpathian region]. Lviv. [in Ukrainian].
12. *Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy. [Development of rural areas of Ukraine].* (2006). Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy. [in Ukrainian].
13. Rudnytskyi, O. (2020) Istorychna evoliutsiia chyselnosti naseleattia Ukrainy u svitli teorii demohrafichnoho perekhodu [Historical evolution of the population of Ukraine in the light of the theory of demographic transition]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. [Demography and social economy],* 3 (41), 3-15. [in Ukrainian].
14. Sabluk, P. & Yakuba, K. Demohrafichni problemy ukraïnskoho sela. Naukova dopovid. [Demographic problems of the Ukrainian village. Scientific report]. (2002). Kyiv. [in Ukrainian].
15. *Statystycheskyi sbornyk. [Statistical compendium].* (1975) Moskva : «Statystyka», 1975. . [in Russian].
16. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2000 r. [Statistical yearbook of Ukraine for 2000].* (2001). Kyiv: Tekhnika [in Ukrainian].
17. *Statystychnyi shchorichnyk. [Statistical yearbook].* (1966). Kyiv. [in Ukrainian].
18. *Statystychnyi shchorichnyk. [Statistical yearbook].* (1991) Kyiv: Tekhnika, 1991. [in Ukrainian].

19. Zakon Ukrainy «Pro mezhu malozabezpechenosti» [The Law of Ukraine «On the Low Income Limit»]. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 42, 1188-1189. [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi ta inshykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini» [The Law of Ukraine «On the basic principles of social protection of labor veterans and other senior citizens in Ukraine»] (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 4, 18. [in Ukrainian].

21. Zakon Ukrainy «Pro spriannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini» [Law of Ukraine «On Promotion of Social Formation and Development of Youth in Ukraine»]. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 16, 167. [in Ukrainian].

22. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin i dopovnen do Zakonu Ukrainy «Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok chornobylskoi katastrofy». [The Law of Ukraine «On Amendments and Additions to the Law of Ukraine «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster»]. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 37, 543. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 12.02.2023

Схвалено до друку / Accepted: 25.04.2023